

**ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО КОНСТРУЮВАННЯ ЗМІСТУ
ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ НА ОСНОВІ МІЖПРЕДМЕТНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ**

Олена БАРАНОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України

Поступ світової спільноти до інформаційного суспільства, де пріоритетним вважається не накопичення знань та предметних умінь і навичок, а перехід до міжпредметної інтеграції, здобуття особистісного багажу, ключових компетентностей, глобалізації знань, зумовлює необхідність

розроблення нових підходів до конструювання змісту профільного навчання в різних аспектах.

Аналіз філософських, психологічних, педагогічних джерел, а також нормативних документів про освіту в Україні, зокрема Держстандарту, свідчить, що альтернативою виходу із загальної освітньої кризи, і зокрема, в шкільної освіти, можна вважати реалізацію ідей фундаменталізації, гуманізації та інтеграції, які стають одними з важливих напрямів модернізації сучасної освіти.

Загальні підходи до теорії формування змісту освіти висвітлено у працях В. І. Бондаря, Н. М. Буринської, Л. П. Величко, Б. Г. Гершунського, І. К. Журавльова, В. В. Краєвського, В. С. Ледньова, І. Я. Лернера, В. Оконя, І. М. Осмолівської, В. Ф. Паламарчук, О. Я. Савченко, М. М. Скаткіна, А. В. Хуторського та ін. Принципи формування змісту освіти розкрито в дослідженнях Ю. К. Бабанського, В. І. Бондаря, С. У. Гончаренка, О. К. Корсакової, В. В. Краєвського, І. В. Малафійка, С. Е. Трубачевої та ін.

Останнім часом нагальною потребою стало розроблення проблем профілізації старшої школи. У працях О. В. Барановської, Н. М. Бібік, С. П. Бондар, М. І. Бурди, Г. О. Васківської, М. В. Головка, Ю. О. Дорошенка, І. Г. Єрмакова, В. І. Кизенка, О. К. Корсакової, С. В. Косянчука, В. Г. Кременя, Л. А. Липової, О. І. Ляшенка, А. П. Самодріна, О. М. Топузова, С. Е. Трубачевої та ін. з'ясовуються різноманітні проблеми змісту профільної освіти.

Проблемі застосування у профільній школі курсів за вибором, їх специфіці, формуванню змісту й особливостям організації присвячено дослідження В. І. Кизенка, Л. А. Липової, Ю. І. Мальованого та ін.

Проблемами інтеграції займалися багато вчених, зокрема Т. Браже, І. Козловська, Л. Масол, О. Савченко, М. Сердюкова та ін. У філософському аспекті розглядають інтеграцію В. Афанасьєва, Б. Кедрова, А. Урсул та інші.. Сутність поняття та процесу інтеграції розглядали С. Архангельський, В. Безрукова, М. Берулава, І. Зверев, М. Махмутов. Формам, видам і шляхам

реалізації інтеграції, зокрема й у професійній освіті, присвячено праці І. Агібалова, Г. Батуріна, Ю. Ганіна, О. Гребенюка, В. Курок, В. Сидоренка, В. Юрженка, І. Яковлева тощо.

Проблема інтеграції виникла у філософії, коли з'явилася необхідність самоусвідомлення теоретичного мислення. Більшість дослідників стверджує, що проблема інтеграції йде ще від античних часів. Пізніше нею захоплювалися Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський. В працях Я. А. Коменського акцентується увага на необхідності інтегрованого підходу до організації навчально-виховного процесу: «...всі знання виростають з одного коріння – навколишньої дійсності, мають між собою зв'язки, а тому повинні вивчатися у зв'язках» [7, с. 26].

Поняття про інтеграцію застосовувалося у XVII столітті в математиці і позначало точно визначену операцію, а у 1857 році англійський вчений Г. Спенсер запропонував ввести в наукову літературу слово “інтеграція”, трактуючи його як об'єднання і комбінацію розрізнених елементів. Пізніше цей термін буде використовуватися для характеристики процесів та явищ у таких сучасних науках, як біологія, географія, філософія, економіка, політологія, правознавство тощо.

Термін “*інтеграція*” походить від латинського “*integratio*” – “повний”, “цілий”. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що „інтеграція це – доцільне об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи” [3, с. 401].

Словосполучення „*інтеграція навчання*” у Педагогічному словнику за редакцією М.Д. Ярмаченка тлумачиться як „процес зближення і зв'язку наук, що відбувається водночас з процесами їх диференціації” [9, с. 229].

«*Інтеграція змісту освіти*» трактується як процес виявлення однотипних сутностей (закономірностей) в елементах змісту навчання та встановлення їх системної цілісності. Інтеграція самостійних предметів чи окремих елементів змісту в єдину цілісну систему відбувається на основі закономірних зв'язків між ними» [9, с. 229].

Поняття *«міжпредметні зв'язки»* там само тлумачаться як „взаємна узгодженість навчальних програм, зумовлена системою наук та дидактичними цілями» [9, с.320].

В Українському педагогічному словнику за редакцією С. У. Гончаренка поняття *«міжпредметні зв'язки»* трактується як „взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою” [4, с. 210]. Акцентується, що воно відображає комплексний підхід до виховання й навчання, який дає можливість виділити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними предметами.

Протягом великого відрізка часу терміни *„міжпредметні зв'язки”* та *„інтеграція змісту навчальних предметів”*, *«інтеграція навчального матеріалу»* вживалися як синоніми, проте згодом намітилася їх диференціація: „у тих випадках, коли один предмет є основним, а відомості з іншого викладаються лише в допоміжній ролі з метою повторення, прискорення процесу навчання чи закріплення знань, умінь і навичок є підстава говорити про міжпредметні зв'язки. Інтеграція – це створення нового цілого на основі виявлення однотипних елементів і частин у кількох раніше різних одиницях, пристосування їх у раніше неіснуючий моноліт особливої якості” [9, с. 58].

Оновлений зміст освіти ґрунтується на інтеграційних процесах, які не тільки є пріоритетним напрямком в його реалізації, а й забезпечують дотримання багатьох принципів сучасної освіти. Підвалиною для цього служать тенденції середини ХХ століття, коли виникли проблеми в окремих науках, які потребували зусиль кількох інших наук або галузей знань. Виникли нові напрямки, які призвели до руйнування існуючих стереотипів та меж застосування окремих наук, суміжні науки (геофізика, біофізика, астрофізика та інші). Тобто кінець ХХ століття характеризується інтеграційними процесами в науковій і освітянській сфері. Насамперед це торкнулося змісту шкільної освіти, де навчальні дисципліни інтегруються в єдині цикли, курси, блоки, модулі, які мають спільну мету та спрямованість, викладаються на єдиних методологічних засадах.

Інтеграцію як єдиний процес взаємодії елементів, де водночас забезпечується системність кінцевого результату процесу та зберігаються індивідуальні властивості елементів інтеграції; процес зближення й зв'язку наук, який діє поряд з процесом диференціації, що є вищою формою втілення міжпредметних зв'язків на якісно новому рівні навчання розглядають І. Козловська, М. Сердюкова, В. Сидоренко та ін.

М. Арцишевська дослідила різні аспекти проблеми інтеграції змісту суспільствознавчої шкільної освіти, зокрема, зміст сучасного суспільствознавства, який найбільш повно і систематично може бути представлений лише в інтегрованих курсах, які б давали цілісне уявлення про суспільство, сприяли б соціальному самовизначенню учнів і служили б вихідною основою для поглиблення знань учнів з різних соціальних дисциплін у процесі їх факультативного вивчення [1;2].

Уроки інтегрованого змісту та уроки з використанням міжпредметних зв'язків, О. Я. Савченко розглядає як різні дидактичні поняття. Міжпредметні зв'язки передбачають включення в урок запитань і завдань з матеріалу інших предметів, що мають допоміжне значення для вивчення певної теми, зокрема, короткочасні моменти уроків, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню якогось конкретного поняття. Натомість під час інтегрованого уроку „учні ознайомлюються зі змістом різних предметів, включаються у несхожі між собою види діяльності, що підпорядковані одній темі” [10, с. 261].

Наразі, розв'язання проблеми інтеграції навчання вбачається у можливості вивчення природничих та гуманітарних предметів як однієї зі складових єдиної загальнолюдської культури, у розгляді ціннісних аспектів наукового пізнання, у використанні історико-культурного компонента при вивченні предметів природничого циклу.

Аналіз *Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2004, 2011)* показав, що формування особистості, яка володіє ключовими компетентностями, зі сформованими ціннісними орієнтаціями, гуманістичним світоглядом є пріоритетним напрямом освіти. На рівні

стандарту базовий навчальний предмет може вивчатися як інтегрований курс або як курс, побудований за модульним принципом, де кожен модуль реалізує визначений стандартом зміст відповідного компонента освітньої галузі. Якщо один із компонентів змісту галузі реалізується у вигляді профільного предмета, то з програми курсу цей зміст вилучається. Вивільнені при цьому навчальні години спрямовуються на курси за вибором (спецкурси і факультативи).

Особливо це стосується освітньої галузі «Мови і літератури», метою якої є розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної і літературної компетентностей, гуманістичного світогляду, ціннісних орієнтацій тощо. Ключовим моментом також є міжпредметна інтеграція, зокрема, створення компаративних курсів з літератури, наявність культурологічної складової у змісті природничих предметів тощо [6].

Збільшення обсягу знань (інваріантна освітня складова) призводить до суттєвого перевантаження учнів, особливо в основній та профільній ланках школи. З іншого боку, зростання загального обсягу знань, накопиченого світовою спільнотою, потребує виховання конкурентоспроможної розвиненої особистості. Це потребує гнучкості структури шкільних навчальних планів та програм, уточнення мети і завдань галузей у Державному стандарті, міжпредметної інтеграції.

До основних завдань, виокремлених *Концепцією профільного навчання в старшій школі*, можна виділити наступні, що можуть бути виконані за допомогою введення в зміст навчання інтегрованих профільних курсів: сприяння життєвому і професійному самовизначенню учнів; забезпечення можливостей для конструювання кожним учнем власної освітньої траєкторії; цілеспрямована підготовка учнів до успішного продовження навчання на наступних рівнях освіти за обраним напрямом; створення умов для здобуття окремих професій для потреб ринку праці. Також зазначено, що на рівні стандарту базовий навчальний предмет може вивчатися як інтегрований курс

або як курс, побудований за модульним принципом, де кожен модуль реалізує визначений стандартом зміст відповідного компонента освітньої галузі.

Факультативні курси також є засобом, що сприяє уникненню вузькопрофільності навчання у старшій школі, дає змогу урізноманітнити його зміст, інтегрувати знання, уявлення учнів про цілісну картину світу [8].

На основі міжпредметної інтеграції встановлюються взаємозв'язки між двома складовими єдиної загальнолюдської культури – природничо-науковою і гуманітарною, шляхом включення у зміст природничо-наукових предметів відомостей з гуманітарних наук; використання природничо-наукових методів пізнання, наукових даних природничих наук при вивченні предметів гуманітарного циклу. Крім того, неабияке значення мають інтегровані предмети, введення відповідного змісту факультативів: природознавства, світової художньої культури, екології, основ сучасної цивілізації, концепції сучасного природознавства, єдиної картини світу та ін. Міжпредметна інтеграція може стати інструментом розвантаження шкільної програми. Цього можна добитися також шляхом завершення реалізації окремих змістових ліній на різних ступенях навчання.

Вибір учнями спеціальних курсів міжпредметного узагальнювального характеру, які на основі інтеграції знань, здобутих у процесі навчання, завершують формування цілісних природничонаукової і соціально-гуманітарної картин світу, сприятимуть:

- знайомству учнів із новими галузями знань, не представленими у змісті непрофільних і профільних предметів, але орієнтованими на майбутню професію у руслі обраного профілю;

- забезпеченню професійної підготовки старшокласників;

- поглибленню і розширенню змісту окремих розділів профільних (а за потреби і непрофільних) предметів;

- розкриттю практико-орієнтованого аспекту знань, здобутих у процесі навчання.

Результатом нароблених досліджень можуть бути наступні форми дії механізму інтеграції: 1) горизонтальна (зв'язок наукових галузей у середині великих комплексів наук); 2) вертикальна (інтегруючий вплив наук від загальних до виробничих); 3) зовнішня (зв'язок між галузями знань під час утворення навчальних комплексів); 4) внутрішня (взаємопроникнення напрямків наукових знань в кожній окремій науці).

Виходячи з вищезазначеного, сутність різних видів інтеграції полягає в тому, що вона може відбуватися як в межах певної системи, предмету, дисципліни, розділу і елементами її можуть бути різні поняття, мета, засоби, уміння, навички, саме освітнє середовище тощо, так і при створенні (інтегруванні) нового предмету, блоку дисциплін тощо. Інтеграція дає нам видозмінені, якісно нові властивості окремих елементів, які притаманні цілому і відмінні від окремих диференційованих елементів. Отже, загальні механізми інтеграції в освітній сфері сприяють ефективному синтезу наукових знань і забезпечують реалізацію міжпредметних зв'язків, що впливає на якість профільного навчання.

Висновок. Навчально-виховний процес на сучасному етапі має зазнати відповідних змін, а саме у напрямі фундаменталізації та інтеграції предметів: тематична і змістова різноманітність курсів має нести спільну основу; відсоткове співвідношення гуманітарних і природничих предметів має бути науково обґрунтованим (збалансованість питомої ваги освітніх галузей у змісті); раціональним має бути розподіл годин між інваріантною та варіативною освітньою складовими; пріоритети гуманітарної освіти в цілому, а саме пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів в змісті освіти, який спрямований на формування особистісної зрілості учнів, мають спиратися на вимоги Державного стандарту та інших нормативно-правових актів у галузі освіти.

Усе це тягне за собою необхідність розроблення дидактично-методичних розробок змісту профільного навчання, міжпредметних курсів з різних

напрямів як в інваріантній частині, так і за допомогою курсів за вибором та факультативів.

Література

1. Арцишевська М. Суспільствознавча картина світу як теоретична основа інтеграції змісту шкільної освіти // Шлях освіти. - 2000. - №3. - С.16-20.

2. Арцишевська М. Р. Теоретико-методичні основи інтеграції знань про суспільство у змісті шкільної освіти / Дис...канд. пед. наук. 13.00.09. Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України. – 2001. – 169 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.

4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

5. Гончаренко С., Мальований Ю. Інтегроване навчання: за і проти // Освіта. - 1994. - 16 лютого.

6. Державний стандарт // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-п>

7. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. – М.: 1982. – 648 с.

8. Концепція профільного навчання в старшій школі // <http://www.uazakon.com/document/fpart86/idx86618.htm>

9. Педагогічний словник / За ред. дійсн. члена АПН України М.Д.Ярмаченка . – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.

10. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.